

Vývoj hnutí dělnického v Rakousku.*)

Stopy moderního hnutí dělnického, nehledíc k pomějnějšímu jeho vzplanutí v letech čtyřicátých, lze sledovati v Rakousku sotva dále, než po tři desetiletí. Měloť Rakousko ráz převážně agrární, velkými továrními středisky byly ještě v letech 60tých pouze Liberec, Praha, Brno a pánev vídeňská, a i když pokračující vývoj velko-průmyslu utvořil tyto ekonomické podmínky hnutí dělnického, chybělo do r. 1867 nezbytné volnosti pohybu a vadila vůbec i později chudoba, nevědomost a národnostní rozštěpení. Že pak hnutí dělnické překonalo konečně i tyto zdánlivě nepřekonatelné překážky, je to novým důkazem, že hnutí dělnické je zjevem sice ve svém vnějším průběhu co do místa a času rozdílným, co do své vnitřní podstaty však stejnorodým a nutným.

Dosavadní vývoj rakouského hnutí dělnického rozpadá se ve tři zvláštní oddíly: období emancipace (1867—1878), vnitřní konsolidace (1879—1888) a vnější organizace (1889—1897).

Hospodářské a sociální postavení průmyslového dělnictva, zejm. jak utvořilo se za vlády živn. řádu z r. 1859, zplodilo v kruzích jeho jakési napjetí, jehož vybavení prvním poskytnutím potřebné volnosti v roce 1867 (volnost společovací a shromažďovací, základní státní zákony) ihned bylo uskutečněno. Již před tím však jisté vnější vlivy určovaly směr, jímž budoucí hnutí se bude ubírat. Během let 60tých německé časopisy a dělnictvo propašovaly do Rakouska jakožto tajné učení nauku Lassallovu, na saských hranicích tvořily se dokonce malé obce socialistické, ještě za živobytí Lassallova byla

*) Jako jsme učinili v posledním čísle ohledně hnutí a zákonodárství řemeslnického, podáváme dnes opět o vývoji dělnického hnutí sociálně-demokratického v Rakousku stručný výtah ze znamenité knihy H. Waentigovy »Gewerbliche Mittelstandspolitik« (kapitola o socialismu str. 169—204 s četnými údaji literárními). Historie celého dělnického hnutí v Rakousku nebyla dosud napsána; o českém hnutí srovn. knihu Dra. Horáčka »Počátky českého hnutí dělnického« v Praze 1896.

v Aši zřízena obec všeobecného dělnického spolku německého, jež ovšem zanikla. V prosinci 1867 byly i ve Vídni od stoupenců Schulze-Delitschových konány tři dělnické schůze, jež vedly ke konečnému založení spolku dělnického ve smyslu Schulzovském. Ale již v lednu 1868 nastal obrat. Převaha Lassallovců mezi přistoupilým členstvem vynutila si změnu stanov dle nauk svého mistra, liberálové, kteří se nově vzniklého hnutí ihned hleděli zmocnití,^{*)} byli střeseni a celé hnutí převedeno do řečiště socialistického. Vedení přejal Jindřich Oberwinder, ve všech okresech a předměstích vídeňských zřízeny byly čtenářské besedy (Lesezimmer) jako filiálky ústředního spolku, k potírání nenáviděných nucených společenstev tvořily se spolky odborné, a četné schůze dělnické obstarávaly socialistickou propagandu.

Alé hnutí dělnické, jsoucí od počátku hnutím třídním a rychle zkvétající, trpělo dvěma vadami. Jednak vyrostši pod německým vlivem, zůstávalo dlouho nesamostatnou větví hnutí nordického. Jeho orgány byly zpočátku jen ozvěnou sociálně-demokratických listů říšskoněmeckých, na kongresu eisenaušském r. 1869 byl utvořen i společný program a jediná organisace pro dělnictvo německé i rakouské, poinýšleno dokonce přeložití vedení strany vůbec do Vídně, kam přeneseno skutečně aspoň sídlo »kontrolní komise« strany. Tím hnutí nabývalo ovšem rázu německonacionálního, což nijak neprospívalo šíření jeho mezi ostatními národnostmi monarchie.

Ještě osudnější byly měnivé poměry dělnictva k panujícím stranám politickým a naděje dosíci něčeho pro věc proletariátu brzy pomocí liberální buržoasie, brzy pomocí šlechty, kterážto houpací politika vedla k dočasným důvěrným stykům vůdců s liberálním tiskem, ale i — aspoň dle tvrzení křesťanských sociálů — k přijímání peněžních podpor z kruhů finančních.

Nejhorším zlem byla však vnitřní rozervanost, nedostatek vládnoucích osobností, spory osobní i rozpory věcné. Program Lassalův byl od r. 1869 zaměněn marxismem, protivy mezi oběma směry byly, aspoň zevně, překlenující se na sjezdu delegátů v létě 1873 v Neu-dörflu v Uhrách, kde jednohlasně bylo usneseno založit »sociálně demokratickou dělnickou stranu rakouskou« s oficiálními orgány »Gleichheit« a »Dělnické Listy«. Staré spory ožily však, ačkoli v jiné podobě, opět a dávaly podnět k novým rozlukám.

Pokud měli v hnutí vrch stoupenci Schulze-Delitschovi, byla taktika vlády oproti němu vyčkávací. Jakmile však eisenaušský kongres obelán byl delegáty rakouskými, nastala změna.

Zřizování spolků na základě eisenaušského programu bylo prohlášeno za státu nebezpečné, obrovská demonstrace před parlamentem 13. prosince r. 1869 skončila zatčením a potrestáním účastníků vůdců dělnických, právo spolčovací a shromažďovací bylo jakoby zastaveno. Obrat k lepšímu počal teprv nastoupením ministerstva Hohenwartova, ale již za Auersperga, když mírnější »sociálněliberální« směr Oberwindrův ustoupil směru radikálnějšímu, byly v létě 1874 četné jednoty dělnické jakožto státu nebezpečné rozpuštěny, vůdcové pozatýkáni a před soud postaveni, konání schůzí dělnických a zakládání nových spolků zakázáno a dělnický tisk zničen.

Tím ovšem nabyly živly radikálnější a bezohlednější teprv vrchu, vypovídání vůdců z měst přispívalo k šíření socialistické agitace na venkově a prohlašování ruchu, směřujícího ke zlepšení poměrů nižších tříd, státu nebezpečným způsobilo vnitřní i vnější odloučení třídně uvědomělého proletariátu z vaziva ostatního občanstva státního a jeho emancipaci od vlivů cizích. »Revolucionáři v županu« byli vytlačeni vášnivci anarchistickými a počátkem let 80tých, kdy příčiněním Rudolfa Meyera a Vogelsanga byla aspoň dočasně dělnictvu zjednána větší volnost pohybu, zvítězil uvnitř strany směr teroristický, jemuž propadl orgán strany »Zukunft« a většina spolků, k nimž četné nezkušené živly se hrnuly.

Několik anarchistických atentátů přimělo vládu k zakročení. Anarchisté Kammerer a Stellmacher byli popraveni, ve Vídni a okolí byl v lednu 1884 prohlášen výjimečný stav a zastavena působnost porot, dělníci nemili byli vypovídáni, »Zukunft« (orgán radikálů) i »Wahrheit« (orgán mírnějších) zanikly a trosky strany našly útočiště toliko v obligatorních pomocnických hromadách dle živn. novely z r. 1883 zřízených.

Časem úřady začaly mírnější praxi, ruch stávkový od r. 1885 rostoucí nutil ke společnému postupu, i staré jednoty znenáhla opět oživovaly, toliko v Čechách podařilo se i bez výjimečného stavu drakonickou vládou zničit veškeru organizaci dělnickou. Odstranění staré rozpory mezi umírněnými a anarchisty podařilo se Viktoru Adlerovi, který pocházející ze zámožné měšťanské rodiny vídeňské, povoláním lékař, vstoupil jakožto zakladatel a vydavatel listu »Gleichheit«, od radikálů i od umírněných za orgán strany uznaného, koncem r. 1886 v čelo celého hnutí dělnického.

Již na velikém shromáždění lidu 3. dubna 1887 ve Vídni pro všeobecné rovné a přímé právo hlasovací sešly se obě strany a konečný smír zjedнан na prvním sjezdu strany sociálně-demokratické v Hainfeldě (30. prosince 1888 až 1. ledna 1889), kde přijat společný program sociálně-demokratické strany dělnické v Rakousku a tím provedena konsolidace strany (a sice

^{*)} První (německý) dělnický časopis v Rakousku, »Arbeiterblatt« (od 29. března 1868) vyšel ve Vídni jako příloha měšťackoradikálních orgánů »Telegraph« a »Allgemeine Volkszeitung«.

na podkladě marxistickém) — výsledek to druhého desetiletí hnutí dělnického.

Nejdůležitější body dosud platného programu hainfeldského jsou: »Soc.-demokr. dělnická strana v Rakousku snaží se dosíci pro všechny lid bez rozdílu národnosti, plemene a pohlaví osvobození z pout hospodářské odvislosti, odstranění politické bezprávnosti a povznesení z duševního zakrnění. Příčinu tohoto nehodného stavu dlužno hledati nikoli v jednotlivých politických zařízeních, nýbrž v té skutečnosti, která podmiňuje a ovládá podstatu celého stavu společenského, že totiž pracovní prostředky jsou monopolisovány v rukou jednotlivých držitelů. Majitel pracovní síly, třída dělnická, stává se tak otrokem majitelů prostředků pracovních, třídy kapitalistické, jejíž politické a ekonomické panství v dnešním státě dochází výrazu. Soukromé vlastnictví prostředků výrobních, které takto znamená politicky stát třídní, znamená hospodářsky stoupající chudobu mass a rostoucí zbídačení vždy širších vrstev lidových.« Přejít pracovní prostředků ve společné držení veškerosti lidu jest však nejen osvobozením třídy dělnické, nýbrž jest i splněním historicky nutného vývoje, jehož nositelem může býti jen třídně uvědomělý a jakožto politická strana organisovaný proletariát. »Organisovati tedy politicky proletariát, naplniti jej vědomím jeho postavení a jeho úkolu, učiniti a udržeti jej duševně a fysicky schopným k boji, jest tudíž vlastním programem sociálně-demokratické dělnické strany v Rakousku.«

»Soc.-dem. dělnická strana v Rakousku jest stranou mezinárodní, ona odsuzuje nadprávi národností právě tak jako výsady rodu a pohlaví, majetku a poslušnosti a prohlašuje, že boj proti vykořisťování musí býti mezinárodním jako vykořisťování samo.«

Strana usiluje o svobodu mínění, tisku, spolčování a shromažďování, o všeobecné rovné a přímé volební právo bez rozdílu pohlaví do všech sborů zastupitelských, o povinné bezplatné a bezkonfesní vyučování ve školách obecných a pokračovacích i o bezplatnou přístupnost všech učilišť vyšších, jest pro odloučení církve od státu a prohlášení náboženství za věc soukromou, jest dále pro nahrazení stálého vojska milicí, pro zajištění neodvislosti soudců, bezplatné soudnictví a rozšíření porot na všechny zločiny a přečiny, pro odstranění všech nepřímých daní a zavedení jediné přímé progresivní daně důchodové.

Aby se již nyní poněkud zadrželo rostoucí zbídačení třídy dělnické, jest strana pro poctivé a všestranné dělnické zákonodárství ochranné, jež musí při nejmenším obsahovati: úplnou svobodu koaliční a zákonné uznání mzdových úmluv a kartelů dělnických; 8hodin. maximální den pracovní; zákaz noční práce (vyjmouc podniky s nutnou výrobou nepřetržitou), úplný nedělní klid, zákaz zaměstnávání dětí pod 14 let, vy-

loučení žen z podniků jich organismu zvláště škodlivých, platnost těchto předpisů pro všechny formy prům. výroby, spolupůsobení inspektorů, dělnickými organisacemi volených, při dozoru nad prováděním dělnick. zákonodárství ochranného.

Sjezd hainfeldský nebyl sjezdem delegátů, nýbrž schůzí důvěrníků, usnesení jeho nebyla závazna, ale byla všude přijímána. Zákazy tisknouti a rozšiřovati hainfeldský program, vydané pro Prahu, Brno a Halič, málo pomohly, když anketa živnostenským výborem poslanecké sněmovny r. 1889 o zřízení dělnických komor pořádaná poskytovala dost příležitosti k nerušené výměně názorův a měla dokonce ráz socialistického kongresu na státní útraty pořádaného. Marným bylo i suspendování »Gleichheit« (na jaře 1889 na zákl. výjimečného zákona), který byl již 12. června nahrazen novým orgánem »Arbeiterzeitung«, a naopak jako účinné agitací prostředky osvědčily se tehdejší četné stávky a slavnost májová, dne 1. května 1890 poprvé pořádaná. Od r. 1889 do r. 1891 vzrostl počet spolků vzdělavacích a odborných ze 104 na 219 a jejich členů z 15.498 na 47.160, místo 6 listů politických a 4 odborných s 15.400, resp. 6700 abonenty bylo nyní 16 listů politických a 19 odborných s 55.750, resp. 44.400 abonenty. Tak konán byl druhý sjezd rakouské soc. demokracie koncem června 1891 ve Vídni za nejvýhodnějších okolností; i účast četných žen na sjezdu pokládána za šťastné znamení pro budoucnost hnutí.

Porady o provedení jednotné organisace strany na tomto sjezde vedly však k rozporům národnostním. Dosud byly totiž jednotlivé socialistické skupiny roztroušeny sporadicky po celé monarchii bez jednotné ústřední moci a bez vzájemné odvislosti. Pokus, obmeziti autonomii těchto skupin ve prospěch ústřední organisace, vyvolal reakci českých delegátů, a když návrh jejich na organisování strany soc.-demokratické dle národností byl zamítnut, opustili zástupci »české národní strany dělnické« s protestem sjezd vídeňský.

Přijatá organisace byla z veliké části jen kodifikováním toho, co zvykem se utvořilo: stoupenci strany měli se sdružiti v politické spolky zemské, redakce nejdůležitějších orgánů strany měly svolávat sjezdy, voliti zpravodaje, vésti agitaci, býti sběrnými příspěvků atd.

Ale organisace tato nevyhovovala již a na třetím sjezdu (5.—9. června 1892) ve Vídni přijata organisace nová, jejíž nejnižším stupněm jsou důvěrníci místní, od soudruhů v jednotlivých místech volení, Tito sdružují se opět v jednoty okresní, jež volí opět své zástupce do konference zemské. Nejvyšší instancí je sjezd strany, který ze sebe volí 9členné zastupitelstvo strany, za provedení sjezdových usnesení zodpovědné, a 5člennou kontrolní komisi, zastupitelstvu při-

druženou. Kompetence a jednání jednotlivých orgánů je přesně upraveno. Zároveň byla sjezdem zásadně uznána sociálně-politická rovnoprávnost ženského pohlaví a přijat do programu hainfeldského požadavek nahrazení všech nepřímých daní jedinou přímou progresivní daní důchodovou.

Poměr české sociální demokracie k rakouské zůstal neupraven, až sjezd československé sociální demokracie o vánocích r. 1893 v Budějovicích zaručil sice české straně samostatnou organizaci, ale zajistil zároveň obesílání rakouského sjezdu strany českými delegáty, přiznal jen straně všerakouské právo měnit program a projevil ochotu dohodovati se s ní o taktice.

Současně došlo k stanovení organizace odborové, jejíž počátky sahají do polovice století našeho a jejíž rozvoj zmohutněl zejména od konce let 80tých. Již r. 1893 mohlo se pomýšlet na to, rozptýlené odborové spolky ve svazy spojit a jejich působení i organizaci dle jednotných zásad upravit. Na prvním rak. sjezdu odborovém (24.—26. prosince 1893) ve Vídni bylo tudíž usneseno, že každá odborná organizace má svoji působnost rozšířit na celou zemi, že mezi příbuznými odbory má být zjednan užší styk a že odborové svazy takto zjednané mají působiti pro celou říši. V čele všech má být odborová komise, kongresem volená, která měla pečovati o účelné provádění sjezdových usnesení, o společnou agitaci a organizaci, o účelný postup při stávkách atd. I tato odborová organizace měla spočívat na podkladě socialistickém, hnutí soc.-dem. a odborové měla být jen dvěma stránkami téže věci.

Zatím rostlo téměř den se dne hnutí po zavedení všeobecného, rovného a přímého práva volebního, které bylo stálým předmětem jednání na slavnostech májových, na jiných shromážděních a v orgánech strany. Podáním mladočeského návrhu na zavedení všeobecného práva hlasovacího dosáhlo hnutí vrcholu, říšská konference na 8. říjen 1893 do Vídně svolaná nařídila zastupitelstvu strany položit na denní pořádek příštího sjezdu otázku hromadné stávky, kdyby vláda a parlament nevyhověly i příště požadavkům dělnictva.

Již 10. října překvapil však Taaffe sněmovnu předlohou volební opravy, která obsahovala až krajní koncese všeobecnému právu hlasovacímu, kterou však pověstná »koalice«, ze stran většiny parlamentární ihned utvořená, přivedla k pádu spolu s kabinetem Taaffovým. V kruzích dělnických rozšířen byl názor, že by se byl velikou demonstrací dělnickou ve prospěch návrhu Taaffova odpor oposice zlomil a volební opravě k vítězství dopomohlo — ale vedení strany chovalo se pasivně, ačkoliv prý mělo formální ujištění, že by vláda jakékoliv demonstraci, jež by se vystříhala násilností, překážek nečinila. Na čtvrtém sjezdu strany (koncem března 1894)

podařilo se však Adlerovi zkonejšiti rozbouřené vlny a spor přijetím dvou zprostředkujících resolucí ukončen.

Týž sjezd zaměnil organizace zemské krajskými a rozmnožil zastupitelstvo strany z 9 na 16 členů, z nichž část jako užší výbor vede vlastní správu, zbytek pak přejímá dozor.

Dnem 1. ledna 1895 přeměněna byla »Arbeiterzeitung« v denník, dne 2. února 1896 uveřejnilo zastupitelstvo strany »komunální program« vzhledem k blížícím se obecním volbám vídeňským, počátkem dubna 1896 svolán byl pátý sjezd strany do Prahy.

Znenáhle vytvoření národnostně oddělených, ale společným cílem a taktikou solidárně spojených organizací vyvolalo potřebu celkového zastupitelstva sociální demokracie rakouské, které na pražském sjezdu bylo zřízeno a skládá se z výkonných výborů frakce německé, české a polské; přiměřený vliv pojištěn byl i soudruhům slovinským a italským. Nadto mají být do vedení německé organizace se sídlem ve Vídni voleni i příslušníci jiných národností.

Sjezd pražský uložil příslušníkům strany přistoupení k některé organizaci odborové a odborovým organizacím jednotlivých skupin průmyslových přiznáno bylo právo vysílati po jednom zástupci ku sjezdům strany. Nevyřízena zůstala otázka poměru strany ke družstvům konsumním a výrobním, s nimiž strana dosud nechce nic míti.

O vánocích 1896 konal se ve Vídni druhý rakouský kongres odborový, na němž čeští delegáti učinili návrh, aby v odborové komisi zastoupeny byly všechny národnosti poměrně dle počtu svých příslušníků a aby zvolen byl český sekretář, který by neodvisle od německého jen komisi byl zodpověden. Když návrh tento byl zamítnut, usnesli se čeští dělníci (v lednu 1897) založiti samostatnou českou odborovou komisi se sídlem v Praze, která zatím již také vstoupila v život.

Volební oprava Badeniova (zákon z 14. června 1896 č. 169 ř. z.) utvořila novou operační basi pro třídní boj proletariátu. 8. ledna 1897 vydáno bylo v 2 1/2 milionech výtisků a v 5 řečech volební provolání a konáno na sta schůzích volebních. Výsledek byl překvapující: strana podlehla v Dolních Rakousích, ale zvítězila v jiných okresech volebních (Čechy sev. a záp., Kladno, Ostrava, Brno, Št. Hradec, Krakov, Lvov a j.) a ukořistila celkem 14 ze 72 mandátů nové páté kurie.

Volební ruch způsobil však i změnu organizace. Šestý sjezd strany v červnu 1897 ve Vídni přijal na místo dosavadní krajské organizaci dle volebních okresů a zároveň zřídil celkový sjezd a celkové zastupitelstvo sociální demokracie rakouské pro všechny společné záležitosti strany co do programu, agitace, taktiky a organizace. Věci, které nejsou společné všem organizacím,

zůstaly vyhrazeny jednotlivým organisacím národním, dle zásady »národní samostatnost a mezinárodní sdružení«.

Koncem r. 1896 činil počet členstva (socialistických) spolků odborových přes 115.000, počet členstva dělnick. spolků vzdělávacích na 33 000 — vzhledem k celkovému počtu dělnictva v Rakousku (r. 1890 bylo dle úředního sčítání v Rakousku 8,084.814 děln. a 1,102.656 nádenníků) počet sice ne právě imponující, ale celkem ustavičně rostoucí. Dělnických listů vycházelo v roce 1896 65 politických a odborových v 229.000 výtiscích; z listů bylo 33 německých, 25 českých, 4 polské, 1 slovinský, 2 italské a 1 v žargonu židovském.

Dnem 1. října 1897 začal vycházeti také český denník sociálně-demokratický »Právo lidu«.

Ať vhod či nevhod, i v Rakousku stalo se socialistické hnutí dělnické politickým činitelem, zástupcové sociálně-demokratického dělnictva vstoupili loni po 30letém zápase i do kvasu a chaosu života parlamentárního. Tím počal nový odstavec vývoje sociální demokracie rakouské.*)

Dr. Josef Gruber.